

İtiraftan Kurmacaya *Otobiyografinin Biyografisi*

From Confession to Fiction: The Biography of Autobiography

Damla Őengöl

Doktora Öğrencisi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0001-7522-9115
damlasengul2@gmail.com

Köker, Saniye. *Otobiyografinin Biyografisi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022.
164 sayfa.
ISBN: 978-625-8301-94-6

Damla Şengül

İtiraftan Kurmacaya *Otobiyografinin Biyografisi*

Öz

Bu yazıda Saniye Köker'in otobiyografi türünün Batı'da ortaya çıkışını ve tarihsel gelişimini ele alan *Otobiyografinin Biyografisi* adlı kitabı değerlendirilmiştir. Otobiyografinin kökenlerini "kendilik" ve "benlik" kavramlarının felsefi gelişimiyle açıklayan çalışmada, tür etrafında gelişen teorik tartışmalara, otobiyografinin Batılı yazar ve teorisyenlerce ele alınış biçimlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda türün Batı edebiyatındaki ilk örnekleri üzerinde durulmuştur. Bu değerlendirmede kitabın son bölümünden yola çıkılarak edebiyatta "ben" dilinin inşasında ve bireyselliğin sunumunda önemli rol oynayan itiraf ve günah çıkarma kültürüyle kurmaca arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Otobiyografi, kendilik, benlik, Batı edebiyatı, birey

Abstract

This article evaluates Saniye Köker's book *The Biography of Autobiography*, which discusses the emergence and historical development of the autobiography genre in the West. The study explains the origins of autobiography with the philosophical development of the concepts of "selfhood" and "self" and contains theoretical discussions of autobiography and how Western writers and theorists handle the genre. Also, it discusses the first examples of autobiography in Western literature. This evaluation focuses on the relationship between fiction and the culture of confession, which plays an important role in the construction of the "I" in language and the presentation of individuality in literature.

Keywords

Autobiography, selfhood, self, western literature, individual

İnsanın hangi noktada öz yaşam öyküsünü anlatma ihtiyacı duyduğu sorusu, bir tür olarak otobiyoğrafının kökenleri ve yazılma amacı hakkında önemli ipuçları verir. Modern ben'in yazıya girişiyle otobiyoğrafının ortaya çıkış süreci arasında bir paralellik vardır. Edebiyatta ben dilinin kurulabilmesi için anlatıda benliği ve yaşantısı üzerine düşünen bireyin mevcut olması, yazarın kendi varlığını sorunsallaştırması gerekir. Otobiyoğrafı, kişinin bulunduğu noktadan geçmişine bakarak yaşamını öyküleştirme, iç dünyasını ve deneyimlerini hafıza aracıyla yazıya dökme eylemidir. Yazıya dökülen yaşam öyküsü, yazarın gerçek yaşamını ne ölçüde yansıtır, otobiyoğrafide kurgulanan ben ne ölçüde yazarın kendisidir, otobiyoğrafı müstakil bir edebî tür müdür gibi sorular otobiyoğrafı üzerine yapılan tartışmaların odak noktalarıdır. Edebî türler arasındaki geçişlilik göz önünde bulundurulduğunda otobiyoğrafının tanım, kapsam ve sınırlarının ne olduğu sorusunun yanında otobiyoğrafı ile kurmaca ilişkisi de birçok kuramcının üzerinde durduğu bir mesele hâline gelmiştir.

Doktora tezinden kitaplaştırdığı *Otobiyoğrafının Biyografisi* adlı çalışmasında bu sorulardan yola çıkan Saniye Köker, Batı literatüründe otobiyoğrafının bir tür olarak ortaya çıkışını, tarihsel ve felsefi kökenlerini, çeşitli kuramcılar tarafından nasıl ele alındığını anlatırken kronolojik bir çizgiyi takip eder. Kitapta Antik Çağın evrensel insanından modern bireye, oradan da öznenin yapıbozumuna uğratıldığı döneme ilerleyen süreçte, otobiyoğrafının Batı kuramcıları tarafından nasıl değerlendirildiği ve zaman içinde nasıl bir dönüşüme uğradığı ayrıntılı bir şekilde aktarılır. İnsan “geçmişteki yaşamını anlamlandırmak, yaşamına verdiği biçimi onaylamak, varlığının en gizli yönlerini açığa çıkarmak, bilinmeyen bir gerçeği ifşa etmek, bir günahı itiraf etmek,” kendini yazıyla ölümsüz kılmak gibi amaçlarla yaşam öyküsünü yazar.¹ Kişinin kendisi üzerine düşünme, sorgulama, hatırlama ve hesaplama eylemlerinin sonucu olarak otobiyoğrafı ortaya çıkar. Bu sebeple Saniye Köker, çalışmasında kişinin hangi noktada içe dönerek benliği üzerine düşünmeye başladığını ve otobiyoğrafisini yazma ihtiyacı duyduğunu açıklamak için işe otobiyoğrafının ortaya çıkışına zemin hazırlayan “kendilik” ve “benlik” kavramlarını açıklamakla başlar.

İki bölümden oluşan çalışmada ilk bölüm yazarın otobiyoğrafının doğuşunda önemli rol oynadığını düşündüğü “kendilik” ve “benlik” (ego-self) kavramlarının felsefi kökenlerine ve tarihsel gelişimine ayrılır. Bu iki kavram sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılsa da yazar, bu kavramların farklı içeriklere sahip olduğunu ifade eder. Kitabın ilk bölümü kendi içinde “Klasik Dönem”, “Modern Dönem” ve “Çağdaş Dönem” olarak üç başlığa ayrılır.

Klasik dönemde insanın kainattaki yerinin ne olduğu ve kendinin ne anlama geldiği üzerine yaptığı sorgulamalar, kendini bilme, anlama eylemine dönüşen “kendilik” kavramını ortaya çıkarır. Yazar, klasik dönem düşünürlerinin “kendilik” kavramına bakışının genel olarak “kendini bilmek, ruhuna özen gösteren ve kendi varlığını tanıyan erdemli ve bilge bir insan olmak” ve bu yolla mutluluğa ulaşmak anlamını taşıdığını ifade eder.² Klasik dönemde insan, mitos ve

¹ Saniye Köker, *Otobiyoğrafının Biyografisi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 7.

² Köker, *Otobiyoğrafının Biyografisi*, 11.

Damla Şengül

geleneklerden faydalandığı bir içe dalma eylemiyle kendi gerçekliğine ulaşmaya çalışmıştır. Yazar bu nedenle “kendilik” kavramının klasik dönemde bilgelikle ilişkili olduğunu vurgular. Herakleitos’tan Stoacılara kadar kendilik kavramının ele alınış biçimleri üzerinde durur.

Klasik dönemin mitos ve gelenekler ışığında gerçekleştirdiği kendilik sorgulamaları Orta Çağ’da Hıristiyanlığın yükselişi sebebiyle baskılanır, kişinin iç dünyası ve iradesi yok sayılarak iman ve inanç anlayışıyla Tanrı’ya bağlanır. Bu dönemde Augustinus’un *İtirafı*’ı, günah çıkarma ve itiraf yoluyla kişinin kendi varoluşuna ulaşmasını anlatması açısından önemlidir. Orta Çağ’da kutsal söylem içinde yaratılmış itiraf anlatıları her ne kadar doğrudan bireyselliğin sunumunu yapmaktan uzaksa da Rönesans’ın hümanist anlatısına temel oluşturduğu için önemlidir. Yazarın “Modern Dönem” olarak sınıflandırdığı “benlik” bilgisinin ortaya çıkmaya başladığı dönemde ise seküler bir anlayış hâkim olmaya başlar. Akıl, iradecilik, özgürlük, bireycilik ve hümanizm düşünceleri bireyi değerli ve biricik kılmaya başlar. Yazara göre Rönesans’la birlikte geleneksel kendilik anlayışından modern benliğe geçiş süreci başlar. Bu dönemde “kendi öneminin farkına varan Batılı birey, kendini keşfetme, kendi duygu ve düşüncelerini dile getirme, kendini diğerlerinden ayırma yolunda yeni maceralara adım atar.”³ Modern dönemde yalnızlık ve yabancılaşma düşünceleri ortaya çıkarken “ben”in hikâyesi değer kazanmaktadır. Köker, bu dönemde Dante’nin *İlahi Komedya*’sını “yazar-anlatıcı-kahraman” özdeşliğine dayandırarak otobiyografik bir edebî eser olarak nitelendirir, *İlahi Komedya*’nın Dante’nin otobiyografisi olarak okunabileceğini ifade eder.⁴ Aynı zamanda Petrarca, Boccaccio ve Montaigne gibi isimler eserlerinde “benliğini insan varoluşunun merkezine koyan” modern insanın temsilcilerindedir. Rönesans ve Aydınlanma dönemindeki nesnelliğin, objektifliğin yerini özgürlük, bireysellik ve subjektifliğin aldığı Romantik dönemde modern otobiyografinin ilk örneği olarak kabul edilen Rousseau’nun *İtirafı*’ı otobiyografi türü için büyük önem taşır. J. J. Rousseau’nun *İtirafı*’ı, dinsel bir amaç taşımaması, kendi gerçekliğine odaklanması, mistik boyutu aşarak modern boyutta yeni bir benlik yaratması amacıyla Batılı ilk modern otobiyografi kabul edilir. Köker’e göre Augustinus’taki günahlar hatalara evrilmiş, Rousseau ile itiraflar sekülerleşmiştir.⁵ Rousseau’da itiraflar romantik bireyin doğuşunu müjdelir. Rousseau’nun anlaşılmasını istediği şey, “kişiliğini nasıl kurduğu, nasıl bireyleştirdiği.”⁶ Böylelikle bireyin yaşam yolculuğu yazınsallaşmaya başlar.

Yazarın “Çağdaş Dönem” olarak sınıflandırdığı üçüncü başlıkta “benliğin ontolojisi” üzerinde durulur, varoluşçuların öznellik ve varoluş düşünceleri üzerinden otobiyografideki benlik kavramının gelişimi aktarılır. Bu bölümde de varoluşçuların, yapısalcıların, postyapısalcıların ve psikanalistlerin benliği nasıl sorunsallaştırdıkları hakkındaki bilgiler özetlenir. Jung’un “arketip-persona” kavramlarıyla otobiyografi yazarının metinde kendisine karşı sergilediği tutum açıklanır.

“Batı Literatüründe Biyografi” başlıklı ikinci bölümde, otobiyografinin Batı’daki tanımları ve otobiyografi kavramı etrafında gelişen sorular üzerinde durulur. Bu bölümde otobiyografinin

³ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 31.

⁴ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 33.

⁵ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 147.

⁶ Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 17.

içeriği hakkındaki düşüncelere, otobiyografi türüne yapılan eleştirilere ve otobiyografinin kurmaca, gerçeklik ve hafızayla olan ilişkisine yer verilir. Son bölümde ise Rousseau ve Augustinus'un eserlerinden yola çıkılarak günah çıkarma ve itiraf geleneklerinin otobiyografi ile ilişkisi açıklanır. "Autos / bios / graphe" sözcüklerinden türeyen otobiyografi sözcüğünün 18. yüzyıla kadar kullanılmadığına dikkat çeken yazar, otobiyografiyle benzer özellikler taşıyan "anı"nın benzer amaçlarla yaygın şekilde kullanıldığını ifade eder. Müstakil bir otobiyografinin olmadığını iddia eden James Olney'e göre anı, itiraf, deneme, mektup gibi başka isimler altında otobiyografi zaten mevcuttur, daha doğrusu "kişisel yaşamı anlatan ve otobiyografik içeriğe sahip olan her eser farklı bir ad taşısa da genel anlamda otobiyografi olarak kabul görebilir".⁷ Otobiyografi ve hatırat birbirine yakın, iç içe geçmiş türler olarak görülse de Nazan Aksoy ikisi arasındaki farklara dikkat çeker. Otobiyografi daha çok yazarın iç dünyasıyla ilgiliyken hatıratta içsel hesaplaşmadan çok çevredeki insanlar ve olaylar yansıtılır. Otobiyografide "günah çıkarmadan gelen bir anlayışla bu türde hep kişinin iç dünyası, geçmişi bütün çıplaklığıyla açığa vuruluyor, Rousseau'nun otobiyografisinde gördüğümüz gibi, suç, kabahat, hata itiraf ediliyordu."⁸ Bu durum, iki tür arasındaki en önemli farklardan biridir.

Teorisyenler tarafından genellikle sınırları belirsiz, özgürlük sağlayan bir tür olarak görülen ve her edebî eserde izleri sürülebilecek bir yapısı olan otobiyografi, kurgu ve gerçeklik arasında kafa karıştırıcı bir konumda olabilmektedir. Bu sebeple kimi kuramcılar otobiyografinin tanımını sınırlandırma yoluna giderler. Lejeune'ye göre bir otobiyografinin olmazsa olmazı yazar-anlatıcı-kahraman tutarlılığıdır, anlatım geriye dönük olmalıdır ve biçim olarak hikâyeye ya da düz yazı kullanılmalıdır. Mutlaka kişisel tarihi, bireysel yaşamı ele almalıdır. Olney'in otobiyografi tanımı ise oldukça geniştir, üretilen bütün eserlerin en nihayetinde otobiyografik olduğunu dile getirir. Ancak Gusdorf, otobiyografin yalnızca Batı'ya özgü bir tür olabileceğini, bütünüyle Batılı insanı ifade ettiğini düşünür.⁹

Otobiyografinin Biyografisi'nde, otobiyografiye yönelik eleştiriler üç başlıkta sınıflandırılır: Yaşam'ın temsili (*bio*), kendi'nin temsili (*auto*) ve yazı'nın temsili (*graph*). Otobiyografi başlangıçta Georg Mish gibi isimler tarafından başarılarıyla tanınmış örnek kişilerin temsili, büyük adamın anlatısı olarak görülür. Bu sebeple gerçek hayatla metnin gerçekliğinin örtüşmesi beklenir. İkinci gruptaki eleştirmenlere göre otobiyografi yaratıcı bir öz temsildir, bu yaratma eylemi otobiyografiye edebî bir tür statüsüne yükseltir. Bu özelliği sebebiyle otobiyografi, gerçeği olduğu gibi yansıtmak zorunluluğunu yitirir ve güvenilmez bir anlatı olarak görülür. Otobiyografinin ardında birden fazla niyet mevcuttur. 20. yüzyılın ilk yarısından sonra, büyük adam anlatıları terk edilmeye başlanır; bireyselliğin, yaratıcılığın ve türler arası geçişkenliğin ön planda olduğu otobiyografiler ön plana çıkar.

Üçüncü grup eleştiriler ise yazının temsili üzerine odaklanır. Bu dönemde otobiyografinin edebî tür olamayacağını iddia eden eleştirmenler, kurmaca ve gerçeklik ilişkisi üzerinde durur.

⁷ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 86.

⁸ Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler*, 22.

⁹ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 103.

Damla Şengül

Otobiyografideki öz temsil kurgusaldır, yazıya geçtiği anda yeni bir benlik kurgusuna döndürür. Özne kendisini kurgusallaştırır, bu nedenle “niyetlilik, gerçeklik, anlam, genel bütünlük, temsili yaşam, benliğin ifşası” gibi konular önemini yitirir.¹⁰ Yalnız yazıya, yazının göndergeselliğine ve yapısına odaklanan üçüncü bir eleştiri kanadı ortaya çıkar.

Benlik meselesini hafıza açısından değerlendiren eleştiriler her hatırlama eyleminde gerçeğin hasar gördüğünü, benliğin de hafıza tarafından yaratılan bir yanılsama olduğunu savunur. Hafızanın güvenilmezliği sebebiyle otobiyografideki gerçekliğin de güvenilmez olduğu ileri sürülür. Bu açıdan bakıldığında otobiyografi geçmişin doğrudan temsili değil hafızanın, ideolojinin, hatıraların anlık duygu ve düşünce durumunun süzgecinden geçirilip yeniden yorumlanmasıdır. Bu sebeple yeniden yaratım sürecidir.

Otobiyografinin tanımlarına bakıldığında onun açığa çıkarma, ifşa etme özelliklerinin vurgulandığı görülür. Ancak otobiyografi yazarla doğrudan etkileşimli, ardında bir niyet ve yaratıcılık barındıran bir tür olduğuna göre açığa çıkardıkları kadar sakladıkları da olacaktır. Dolayısıyla yazar mevcut yaşamını anlattığı kadar kendi idealindeki, okurun kendisinde görmek istediği yaşamı da yansıtmış olabilir. Otobiyografi ile kurmaca ilişkisi üzerinde duran eleştirilerde otobiyografinin kişisel tarihin basit bir kaydı olmamasından ötürü metnin mutlaka bir kurguya ihtiyaç duyacağı üzerinde durulur. Yazarın bugünkü bakış açısını yansıtan, öznel gerçekliğin var olduğu bu eserlerde okur faktörü de ihmal edilir.

Otobiyografi salt gerçeğin temsili olmadığı kadar bütünüyle kurmaca olarak da kabul edilemez. Onları, ikisinin de bir arada olup iç içe geçtiği bir tür olarak kabul etmek daha makuldür. Kitapta Paul de Man’ın bu konudaki görüşlerine yer verilir. Paul de Man “yaşamın otobiyografiyi ürettiğini var sayarız ama otobiyografik projenin yaşamı üretip belirleyebildiğini söyleyemeyiz”¹¹ diyerek otobiyografinin yeni bir yaşam hikâyesi üretebilme ihtimalini, bu metinlerin güvenilmez yönünü vurgular. Kendi hayat hikâyesini yazan bir kişi kendi gerçekliğini insanlarla paylaşması gerektiğine inanan kişidir, bunun için de “geçmişine yahut hayatına kişisel bir yorum getirmek zorundadır; geriye dönüp baktığında bir bütün olarak göremez çünkü.”¹² Bu açıdan itirafın ve otobiyografinin edebiyatta ben anlatısını üretme amacını taşıyan sistemler olduğu düşünülebilir.

Otobiyografinin Biyografisi’nin son bölümünde Köker, otobiyografi ile günah çıkarma ve itiraf geleneklerinin ilişkisi üzerinde durur. Hıristiyanlıktaki günah çıkarmanın kişinin kendisiyle hesaplaşarak ve benliği hakkında düşünerek gerçekleştirdiği bir arınma deneyimi olduğu düşünüldüğünde kişinin benlik bilincine varmasında önemli bir adımdır. Batı edebiyatında bireyin, Hıristiyanlığın içinde gelişen itiraf kültürüyle birlikte doğduğunu ifade eden Karatani’ye göre de yazarın “kendi ruhum” dediği şey, *a priori* olarak mevcut değildir, itiraf sistemi içinde üretilmiştir.¹³ Modern öznenin kuruluşunun itiraf geleneği içinde mümkün olduğunu söyleyen

¹⁰ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 106.

¹¹ Köker, *Otobiyografinin Biyografisi*, 133.

¹² Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler*, 14.

¹³ Karatani, *Derinliğin Keşfi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), 97.

Karatani, itirafın kendisinin bir güç istencinden doğduğunu vurgular, “itirafıta bulunan kişi, zayıf bir hâldeyken ‘özne’ olmayı, başka bir deyişle egemen olmayı hedeflemektedir.”¹⁴ Bu güç istenci yazıda bireyselliğin sunumunu inşa eder. Tanpınar da Türkçe romanın gelişememe sebepleri üzerinde dururken bireyin kahraman olarak yeterince derinlikli inşa edilememesinin bir “içe dönüş” ve “psikolojik tefahhus” eksikliğinden kaynaklandığını söyler. Hıristiyanlıkta günah çıkarma geleneği sayesinde kendini yoklama, derinleştirme terbiyesinin modern edebiyatın inşasında önemli rol oynadığını düşünen Tanpınar’a göre “*introspection*, bu içe doğru çevrilmiş araştırmacı göz, günah çıkarma kürsülerinin dibinde gelişmiştir.”¹⁵ Doğu’da mevcut olmayan, Hıristiyanlıktaki günah çıkarma geleneğiyle kahraman “hakiki manasında teşekkül etmiştir.”¹⁶ Bu açıdan bakıldığında kişisel manevi yolculuğu ve Hıristiyanlığa dönüşü anlatan dini bir metin olan Augustinus’un *İtirafılar*’ı otobiyoğrafik bir metin olarak görülür. Ancak Gutman gibi bazı eleştirilenler Augustinus’un eserinin benliğinin öz sunumu niteliğini taşımadığı, kişisel yaşam öyküsünden ziyade dinî amaçlara hizmet ettiği gerekçeleriyle *İtirafılar*’ı otobiyoğrafik kategorisine sokmazlar.¹⁷

Otobiyoğrafının Biyografisi’nde otobiyoğrafik türünün Batı’da ortaya çıkışı, gelişimi ve çeşitli teorisyenlerin tanımlamaları, otobiyoğrafik türüne getirdikleri eleştiriler bütünüyle kronolojik bir çizgide aktarılır. Saniye Köker, çalışmasında otobiyoğrafının felsefi ve tarihî kökenlerini ayrıntılı bir şekilde açıklar. Otobiyoğrafik türünün sadece Batı literatüründeki tarihsel gelişimini takip etmek, bu türün diğer edebiyatlardaki gelişimini anlamlandırmada sınırlı olsa da türün kökenleri hakkında bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Otobiyoğrafiyi teorik açıdan ele alan kitapta, türün edebiyattaki temsillerine ve dönüşümüne odaklanılmamıştır. Çalışma, günah çıkarma ve itiraf geleneğinin olmadığı edebiyatlarda otobiyoğrafının ilk örneklerinin ortaya çıkış süreci konusunda merak uyandırmaktadır. *Otobiyoğrafının Biyografisi*, otobiyoğrafik türü üzerine yapılan teorik tartışmalar konusunda da bir başvuru kaynağı olarak alana katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, Nazan. *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyoğrafik, Kadın, Cumhuriyet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Karatani, Kojin. *Derinliğin Keşfi: Modern Japon Edebiyatının Kökenleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Köker, Saniye. *Otobiyoğrafının Biyografisi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. “Romana ve Romancıya Dair Notlar”. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde, hazırlayan Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

¹⁴ Karatani, *Derinliğin Keşfi*, 108.

¹⁵ Tanpınar, “Romana ve Romancıya Dair Notlar,” *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 60.

¹⁶ Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 60.

¹⁷ Köker, *Otobiyoğrafının Biyografisi*, 146.